

Biskop Atle Sommerfeldt:

LUTHER, REFORMASJON OG TROSOPPLÆRING: Om dåpen og troen som grunnlag for kirkens dåpsopplæring

Fagdag for kirkelig undervisningspersonale, 17.januar 2017

Nødropet etter håp

Det er ikke mulig å forstå Luther og den folkebevegelsen han skapte i Mellom-Europa for 500 år siden uten å forholde seg til den eksistensielle nøden han erfarte. Den besto i at han ikke fant håp verken for dette eller neste liv ved å betrakte sitt eget liv og alt det han så av ondskap og kynisme rundt seg. Han erfarte at hans strev for å tilfredsstillte Guds krav gjennom religiøse øvelser, askese og studier verken ga han trygghet for det neste livet eller gjorde ham i stand til å leve nestekjærlighetsbudet i dette livet – all energi gikk jo med til å søke svar på om Gud tok imot ham.

Hans gjennombrudd var da han gjennomopplaget evangeliets kjerne. Evangeliet handler ikke om at mennesket må strebe etter å tilfredsstillte Gud, men at Gud forener seg med menneskene i Jesus Kristus.¹ Denne foreningen innebærer at Gud selv soner menneskets overgrep mot hverandre, og bærer dommen for disse slik at mennesket frigjøres til å leve i verden for andre. Den korsfestede og oppstandne Kristus tar bolig i mennesket. Mennesket blir med Kristus på veien gjennom død til evig liv og ut i livets tjeneste for daglig brød for seg selv og for nesten. Det er dette, og ikke egen fornuft eller vilje eller kraft som er menneskets identitet. Menneskets identitet ligger i relasjonen til Gud – når Gud handler for mennesket som Skaper, Frelser og Forløser.

Denne erkjennelsen ga Luther en forankring for håpet utenfor det mennesket presterer og erfarer. Da blir alle mennesker likeverdige i sin manglende evne til å nå opp til Guds forventning og avhengighet av Guds gave, men frigjøres også til å konsentrere seg om å leve Guds kjærlighetsvisjon ved den oppstandnes kraft i verden og bruke alle sine ressurser til dette.² Mange har hevdet at denne lutherske understrekning av menneskets manglende kapasitet til å tilfredsstillte Gud ved å gjøre godt for sine overgrep mot andre, er uttrykk for et negativt menneskesyn som knuger og binder mennesker fast i lav selvtillit. For Luther er det tvert om.

---

¹ Kristin Graff-Kallevåg: Dåp og trosopplæring i Dietrich/Dokka/Hegstad (red): Kirke nå, Tapir 2011. Hun viser til hvordan nyere finsk Lutherforskning løfter frem at mennesket i dåpen blir forenet med Kristus og at Kristus dermed tar bolig i det som blir det nye menneske.

² Per Anders Aas: Sentrum og snikksnakk, Prismet 2016-4

Denne erkjennelsen frigjør til å se de utrolige ressursene Gud har gitt menneskene som skapt til å håndtere forvaltningen av skaperverket. Mennesket betyr så mye at Gud selv ble og blir menneske for å frigjøre fra død og synd til evig liv og nestekjærlighetens handlinger

Dåpen er rettferdiggjørelsens tegn³

For Luther er dåpen den hendelsen der Jesus Kristus tar bolig i mennesket og gjør alt dette mulig. Dåpen er derfor rettferdiggjørelsens tegn.

Den dømte får del i Kristi død når det blir dukket ned i vann og drukner arvesyndens jerngrep («den gamle adam» som det heter i Den lille katekisme), og får del i Kristi oppstandelse ved å bli løftet opp i Den treenige Guds navn. Da fødes den dømte inn i oppstandelsens virkelighet som ikke er bundet av biologien og naturens lover der livet slukkes ved døden, men gir evig salighet. Dåpens død er begynnelsen på et nytt liv fordi Jesus der tar bolig i mennesket og bærer det ut av døden og ondskapens vold, inn til evig liv og ut til menneskene.

Dåpen er Guds handling for og løfte til menneskene slik rettferdiggjørelsen er det. Dåpen er den ytre hendelse mennesket er gitt utenfra og er tegnet mennesket kan «holde seg til og få sikkert fotfeste å stå på»⁴. Det står om enn opplevelser, godhet og åndskraft svikter.

Luther knytter dette tegnet til regnbuetegnet Noah fikk. Det er også knyttet til vann og er tilgjengelig og synlig for alle helt uavhengig av menneskets prestasjon og vilje. Når vi i vår liturgiske dåpspraksis kobler lystenning til dåpen er det en fin påminning om Guds Noah-løfte til hele menneskeheten, om at Gud aldri vil slippe den. Lys og vann skaper som kjent regnbuen.

Tro er tillit til Guds løfte i dåpen

I Den lille katekisme oppsummeres dåpens gave slik:

«Dåpen virker syndenes forlatelse, frelser fra døden og djevelen, og gir evig salighet til alle som tror. Dette er Guds ord og løfte».

Men hva menes her med tro? I utviklingen etter reformasjonen fikk etter hvert trosbegrepet en helt annen betydning enn det har hos Luther, også i de lutherske kirkene. En fikk inn elementer både fra humanismens tradisjon fra Erasmus av Rotterdam som understreket menneskets evne til å forta fornuftbaserte valg, videreført i opplysningsteologien og etter hvert den liberale teologi, fra gjendøpernes praksis der dåpen var tegnet på menneskets vilje til radikal

---

³ Graff-Kalleståg viser at rettferdiggjørelse og helliggjørelse bindes sammen ved at Kristus tar bolig i menneske. Hun kaller det dåpens befrielsesgave og dåpens fornyelsesgave

⁴ Store katekisme , DELK s 172

etterfølgelse, videreført i pietismens krav om omvendelse for dåpens gyldighet, vekkelsenes krav om autentisk opplevelse av Kristi tilstedeværelse og kraft og snusfornuftens tidsalder der alle posisjoner må rasjonelt og kognitivt beskrives og uttrykkes i et sammenhengende såkalt livssyn. Alt dette har bidratt til å forkludre Luthers trosbegrep.

Den klassiske lutherske forståelsen av tro er at den ikke kan vinnes med egen fornuft – slik enhver humanist og rasjonalist vil forvente - eller kraft - slik pietismen og de karismatiske bevegelsene vil hevde, men tro er Guds gave.

Tro er tillit til Gud og Guds løfter. Tro handler om igjen og igjen å ta tilflukt til det som skjedde i dåpen⁵. Da er det slik at

«for Guds ansikt er den dømte som så vidt klarer å klamre seg til sin tro, og den dømte som lever et aktivt liv i bønn, meditasjon og gode gjerninger, akkurat like rettferdige.... Den dømte kommer således aldri lenger enn til sin dåp, der hun ble forenet med Kristus og fikk del i hele Kristus»⁶.

Denne forståelsen er på linje med urkirkens første bekjennelse: Herre forbarme deg over meg – *Kyrie eleison*. I denne bekjennelsen uttrykkes tillit til at Guds løfte, synliggjort i dåpens vann og hørt i dåpens ord, alltid står fast og at ingen mennesker eller noe av det vi erfarer kan derfor rive oss ut av dåpens nåde (jfr Rom 8,33-39 sett i sammenheng med Gal 3,25-29).

Det er dette som gjør at «trosopplæring» - rettere – dåpsopplæring – handler om å få hjelp til å leve i tillit til Guds løfte i dåpen, løftet om Guds barmhjertighet og utrustning til å håndtere livet i verden.

Med trosopplæringsplanens ord: «Trosopplæringen skal legge til rette for at barn og unge kan utrustes til å leve i sin dåp....» (Gud gir – vi deler kap 1).

Reformasjonen og kirkelig undervisning

Luthers reformasjon fikk i sin konkrete utforming langt på vei karakter av en undervisnings- og almindennende reformasjon av hele folket. Dannelsen skjedde på flere arenaer. **Gudstjenestene** ble helt sentral i den kirkelige dannelsesvirksomheten. Den endret karakter fra å ha menneskets offer til Gud av Jesus i sentrum, til å ha Guds offer for menneskene som sitt sentrum. Den ble stedet for menneskets møte med evangeliet i et forståelig språk til opplysning,

---

⁵ Graff Kallevåg, s 106

⁶ Ibid

utfordring og trøst, og med menneskets deltagelse først og fremst gjennom salmesang på folkelig melodier og på morsmålet.

Luthers gudstjenestereform var moderat, han la vekt på gjenkjennelse og orden. Derneft la han vekt på **husholdet** som arena for kirkelig dannelse og undervisning og lagde veiledning for morgenritualet – til erstatning for klosterbønnene - og utga den lille katekismen som hjelpemiddel i husholdet. Endelig la han vekt på å utvikle **formell skolegang** for alle med et bredt pensum.⁷

«Jeg for min del vil si: Hvis jeg hadde barn, og hvis jeg hadde vært i stand til det, skulle de sannelig ikke bare lære språk og historie, men også sang og musikk foruten hele matematikken....Ja, jeg beklager nå at jeg ikke har lest mer litteratur og historie, og at ingen har undervist meg i dette.»⁸

I forlengelsen av dette er også reformasjonen **en mediereformasjon** i den betydning at den tok i bruk et bredt spekter av medieuttrykk. Musikk og preken er nevnt, men trykkekunsten i form av traktater, katekismen, karikaturtegninger – mange av det grove slaget - og det som var tilgjengelig.

Gud er på ferde overalt

Et kjennetegn ved sekulariseringsprosessen de siste 200-300 årene, er at menneskets tilværelse deles opp i ulike segmenter eller deler. På et tidspunkt ble religion, kirke og livssyn definert som en sektor som måtte holdes adskilt fra annen virksomhet og som hadde sine bestemte, karakteristiske og særegne kjennetegn. Prosessen ble drevet både av de som ønsket tanken og virksomhetens frihet fra kirkelig kontroll, men også av vekkellesbevegelser og kirkelige strateger på jakt etter å definere «det kristne» som noe adskilt, opplevd og avgrensede i forhold til samfunnet og livet for øvrig. I sin mest konsekvente form ble kristendommen definert som en privat og personlig sak, gjerne avgrenset til livet etter dette som sitt fokus.

Dette er meget fjernt fra måten Luther tenker på. I hans verden var Gud på ferde overalt. Gud er giver av alt mennesket trenger for å leve slik forklaringen til Fader Vårs fjerde bønn «Gi oss i dag vårt daglige brød» i Den lille katekismen sier:

---

⁷ Det er et paradoks at Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn – DELK – som hevder seg å være særlig luthersk, ble etablert som protest mot at skolen åpnet opp for Munthes læreverk med andre tekster enn bibelske og kirkelige. Lenger fra Luther er det vanskelig å komme.

⁸ Til Rådsherrene i alle tyske byer, Sitert etter Sverre DagMogstad: «Luther og pedagogikken», Prismet 2016.4 s 293.

«Det er: Vi ber her at Gud hver dag må gi oss og alle det vi trenger, og lære oss å ta imot alt med takk. Med daglig brød mener vi slikt som mat og klær, hus og heim, arbeid og helse, gode naboer og trofaste venner, et godt styre, rett og fred på jorden».

Luther var like klar over som oss at det ikke var Gud selv som dyrket maten og bakte brødet, sydde klær, skaffet arbeid, skapte rett og fred. Alt sammen var det dessuten lite av for det store flertallet, noe Luther var meget oppmerksom på.

Men Luther så det slik at Gud hadde etablert husholdet og statsmakten som sine redskaper og gitt dem oppdrag eller kall til å sikre alle det daglige brød. Oppmerksom som han var på all ondskap og neglisjering av dette oppdraget, var det kirkens oppdrag hele tiden å holde statsmakt og husholdets ledere og alle kristne ansvarlig for at «det daglige brød» ble sikret for alle og at alt som truet dette, ble bekjempet.

I den store katekismens forklaring til det sjuende bud ser vi kraftfull kritikk særlig av økonomisk utbytting som han forutsetter at fyrstene og øvrigheten hindrer, men som de ofte tvertom om er en del av:

«Å stjele betyr nemlig ikke noe annet enn å tilvende seg en annens gods uten rett. Det innbefatter da også allslags fordel som en på nestens bekostning kan ha i handel....I verden foregår det slik at den som kan stjele og røve offentlig, han går fri og blir ikke straffet, men han vil tvert imot bli æret... Ja, en skulle vel tie stille om de små, enkelte tyver, hvis en skulle angripe de store, mektige erketyver, som herrer og fyrster gjør selskap med.... Hvis det hadde vært et velordnet styre i landet, så kunne en snart holde styr på og få bukt med slik frekkhet... Men ta deg i vare når det kommer fattigfolk, som må leve fra hånd til munn, slik som mange må gjøre nå. Hvis du oppfører deg akkurat som om alle måtte leve av din nåde, og flår og utpiner dem til siste øre, så går de fra deg, elendig og bekymret... Dem som du skulle gi og dele med, avviser du i ukjærlighet og overmøt. Disse fattige har imidlertid ingen de kan klage til, og derfor skriker og roper de mot himmelen.... Slike sukk og rop er ikke å spøke med.... De vil nå opp til Ham som tar seg de stakkars bedrøvede hjerter og hevner det vonde som blir gjort mot dem... Men å holde styr på slik offentlig ondskap, det skal fyrstene og øvrigheten gjøre. Den skal ha både øye og hjerte for å skaffe og opprettholde orden i allslags handel og kjøp, så fattigfolk ikke plages og trykkes».⁹

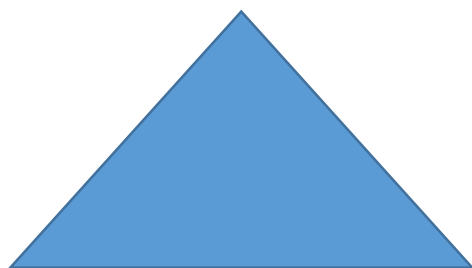
---

⁹ DELK s 81-88

Luthers forståelse av Guds tilstedeværelse og virksomhet i verden kan gjerne fremstilles som en trekant der kirken, nesten og skaperverket utgjør hver sin trekant og er i stadig utveksling og relasjon til hverandre. I hvert virkeområde kjemper Gud hele tiden mot destruksjon og ødeleggelse. I kirken kjemper Gud mot forvrengningen av evangeliet, men også verdslig maktbruk og økonomisk misbruk og svindel. I skaperverket kjemper Gud mot naturkatastrofer og sykdom, i nesten kjemper Gud mot undertrykkelse og for alles menneskeverd.

Dåpens liv er å handle på alle tre arenaer sammen med Gud og la Kristus i en få utfolde seg.

Sakramentene, kirkens ritualer og hellige rom

Nesten, særlig den

Skaperverket

sårede

På denne måten er den døpte med på å gi mennesker håp i en fortvilet verden. En vesentlig oppgave for undervisningen - eller dannelsen - er da med Graff Kallevågs ord å «hjelp den døpte til å se og konkretisere innholdet i Guds gaver. Hva innebærer fred, glede, kjærlighet, rettferdighet osv i den døptes hverdag?»¹⁰

Jeg vil tilføye: Å hjelpe den døpte til å se og konkretisere innholdet i ondskap og nød (Luther ville sagt «Djevelens virksomhet») i den døptes hverdag i kirke, nesten og skaperverket.

I denne forståelsen er håpstejnene å finne like vidt som Guds kjærlighet rekker. De er ikke begrenset til en bestemt religiøs sektor eller åndelig virksomhet eller det kirken og den frommeste selv bedriver.

---

¹⁰ Graff Kallevåg s 107

Det allmenne prestedømme – ett Guds folk med dåpen som tegn

Det som ble reformasjonens kirkelige kjerne var ikke minst Luthers oppgjør med middelalderkirkens utvikling av et religiøst hierarki med et skarpt skille mellom alle dømte og dem som hadde gått inn i en særlig forpliktelse til et liv i en åndelig virkelighet i klostrene og som prester og biskoper. Luther var ikke motstander av hierarki i seg selv, menneskets likeverd betød ikke at alle skulle ha lik medbestemmelse og at de styrendes rett til å styre andre ble opphevet.

Luthers opprør var først og fremst mot at slike åndelige og religiøse embeter og livsvalg skulle gi særlige privilegier i møte med Gud. Det kristne livet er å leve i dåpen og vende tilbake til den, ingen kommer lenger enn den handling Gud gjorde med og i oss i dåpen. Derfor er alle likeverdige prester i Guds kirke, det er ett folk som lever ut Galaterbrevets beskrivelse om at her er det ikke mann eller kvinne, slave eller fri, jøde eller greker, alle er ett i Kristus. Alle Guds løfter er oppfylt i Kristus og dåpen gir menneskene tilgang til dem.

Det gir alle dømte rett til å tolke Skriften og Guds handling i verden inn i sine liv. Forutsetningen for dette var at de hørte Guds røst, og fikk frihet til å uttrykke sin livserfaringer og Gudsopplevelser på sitt eget språk både bokstavelig og kulturelt.

Luther var meget oppmerksom på nødvendigheten av å hjelpe mennesker i denne livstolkningen. Som nevnt betød det at den lutherske reformasjonen på mange måter var en utdanningsreformasjon. La meg ta med et eksempel til på at denne tolkningshjelpen for Luther ikke kunne begrenset til eksklusivt å gjelde bibelhistorien:

«Men hvis man ga dem undervisning og oppdragelse på skoler eller andre steder hvor det var kunnskapsrike og dannede menn og kvinner som lærere, hvor man kunne undervise i språk, historie og andre fag, da ville barna få høre om det som var hendt og fortalt i hele verden.... Slik kunne de på kort tid se for seg, likesom i et speil, hele verdens liv og tilstand fra begynnelsen av, råd og planer som lyktes eller mislyktes. Ut fra dette kunne de så danne seg en oppfatning og innrette seg med guds frykt her i verden. Av historien kunne de dessuten bli kloke og forstå hva man skal søke å oppnå, og hva man skal unngå i livet.....for skal vi først gjøre våre egne erfaringer, kreves det lang tid».¹¹

---

¹¹ Mogstad s 292

I dette perspektivet åpnes trosopplæringens ressursbase til å ledsage dannelsesprosessen med rom for livsundring slik den uttrykkes i kunst, litteratur, nyhetsformidling, kunnskap om verden og naturen.

Jeg har registrert i noen tilfelle at man forsøker å skape en egen kristen tolkning av verden og naturen som avgrenser seg mot det allmenn kunnskap har frembrakt. Selv møtte jeg dette ved et besøk i Grand Canyon og en kristen gruppe som organiserte gudstjenester der. De avviste geologenes kunnskap om tilblivelsen av Grand Canyon og mente at et kristent livssyn krevde at en trodde at Grand Canyon var et sideresultat av Noah-flommen, for 4-5000 år siden. Andre fremstiller bibelfortellingene på en slik måte at en må innordne seg antikkens samfunnssyn og verdensbilde dersom man skal tilegne seg kristent livssyn.

Slik tenker ikke Luther. Han sier at uten evangeliet om Jesus Kristus er ikke Bibelen noen ting. Alt må tolkes med åpenbaringen i Jesus Kristus av Guds rettferdiggjørelse av mennesket som nøkkel for å styrke den døptes tillit til at Guds løfter gjelder og hjelper den dømte til å leve i sin samtid og i sin virkelighet. Tilliten krever ikke noe offer fra mennesket, heller ikke fornuften og kunnskapens offer for å leve i dåpens nåde.

Dåpslivet leves i verden – Luthers lære om kallet

For de av oss som er regelmessige gudstjenestebukere og har valgt en kirkelig tjeneste, ofte under både indre og ytre motstand, kan Luthers lære om den døptes kall være provoserende, sårende og til og med støtende. Luther hevder nemlig at dåpslivet først og fremst utfoldes i det alminnelige yrkeslivet, enten det er som håndverker, bonde, handelsmann (der er han, som vi hørte, tvilende til om det kan gjøres på en ærlig måte), husmor, politi eller øvrighet. Den døptes kall er todelt. For det første skal yrket utøves med kvalitet og ærlighet, og for det andre skal yrkeslivet hele tiden være innrettet på å sikre det daglige brød og nestens beste.

«Å være en kristen skomaker, er å være en god skomaker», er det kjente uttrykket. Han var svært kritisk til klostrenes åndelige yrkesliv som levde av andres arbeid fordi de måtte konsentrere seg om himmelvendt virksomhet.

Med denne innsikten i bunnen, vil det samtidig være nødvendig å understreke at den kristne dannelsesprosessen skjer i et folk og et fellesskap med en bestemt praksis der dåpens kjerne uttrykkes og leves. Det handler om husholdenes morgenandakt – i en form ganske lik den jeg sender ut hver dag - men også om gudstjenestefeiring og i særlig grad deltagelse i nattverden. Der blir den dømte igjen og igjen delaktig i den korsfestede og oppstandnes virkelighet og Gudsfolkets enhet manifesteres for de døpte og for verden. Graf-Kallevåg påpeker at

trosopplæringen også må hjelpe «den dømte til å integreres i kirkens liv, til å forstå seg selv i lys av den store fortellingen om Gud og Guds folk....Trosopplæringen skal bidra til at kirken som fellesskap deler tro og undring, kristne tradisjoner og verdier, opplevelser og fellesskap, håp og kjærlighet».¹² I et slikt perspektiv er trosopplæringen helt sentral i all menighetsutvikling.

For vår trosopplæringsreform med fokus på aldersgruppen 0-18 år er det en side ved Luthers kallsforståelse som er særlig viktig. For hva er barnets kall? Luthers samtid var sterkt preget av at barnets kall var å bli voksen og bli i stand til å gå inn i voksne livsformer i arbeid og fromhetsliv. Barns deltagelse i produksjonen var for de fleste en økonomisk nødvendighet, og det var utallige fortellinger - som vi også kan høre i vår tid – som idealiserer barn med voksne, religiøse erfaringer.

Men Luther tenker helt annerledes: Barnets kall er å være barn. Han snakker frem barnets lek som dåpslivets uttrykksform og behandler barnet med en selvstendighet i Guds folk. Mer enn det, barnet er et forbilde både i sin Guds-relasjon som er preget av umiddelbar tillit, og i sin naturlige akseptering av og tilpasningsdyktighet til de levekår barnet har og i denne situasjonen være i stand til å være barn, med lek og spill.¹³

En trosopplæring som ikke lar barnet være et døpt barn som lever i tillit til Guds løfte gitt i dåpen, forfeiler hele grunnlaget i Luthers syn på barnet.

Konklusjon

Luthers vekt på dåpen og kirkens oppdrag til å hjelpe den dømte til å se Guds løfte og gi Kristus i seg plass i sin daglige virksomhet, førte til en reformasjon med store endringer i kirke og samfunn. Men i kjernen handlet det først og fremst om å finne frem til håpet om Guds nåde og ledsagelse her og i all evighet. Uten dette eksistensielle utgangspunktet, som hele tiden må utformes til hver sin tid og på hvert sitt sted, mister dåpen sin kraft og dannelsesprosessen i trosopplæringen blir en kalket grav.

---

¹² Graf-Kallevåg s 109+110. Graf-Kallevåg ser dåpens fornyelsesgave som helliggjørelse: Helliggjørelse handler om å leve som sant menneske – som et menneske som lever av Guds gaver. «Trosopplæring handler derfor både om å hjelpe den dømte til et liv i kirkens fellesskap og å gi hjelp til livsmestring og livstolkning» (s 112)

¹³ Mogstad 295-297 kortfattet fremstilling - Asheims store fortjeneste å bringe dette frem allerede i sin avhandling fra 1961